

Aktivity Karpatonemeckej strany vo vybraných spišských obciach v druhej polovici 30. rokov 20. storočia

Mária Ďurkovská, Spoločenskovedný ústav SAV, Košice, durkovska@saske.sk

ĎURKOVSKÁ, Mária. The image of chosen municipalities in Spis in the second half of 30th of 20th century with focus on activities of Karpathendeutsche Partei. Individual and Society, 2012, Vol. 15, No. 3.

A paper monitors the political situation of German communities in Slovakia, mainly in the area of Spis. It focuses on activities of Karpathendeutsche Partei, mainly in period 1935 - 1938 and its rivalry with Zipserdeutsche Partei. From 1930's Karpathendeutsche Partei criticized Zipserdeutsche Partei for its co-operation with Hungarian parties. In the middle of 30's Zipserdeutsche Partei fell into crisis. This crisis depended on massive move of its members to KdP.

Spis. Karpathendeutsche Partei. Zipserdeutsche Partei. German minority.

Spiš mal v dôsledku svojho špecifického vývoja v porovnaní s ostatným územím Slovenska osobitnú nacionálnu členitosť. Podľa výsledkov sčítania obyvateľstva z roku 1930 boli v skúmanej oblasti jednotlivé národnosti zastúpené nasledovne (viď. tabuľka 1)[\[1\]](#)

Tabuľka 1: Obyvateľstvo spišských okresov podľa národnosti

Správny okres	Počet obyvateľov	Národnosť československých štátnych príslušníkov							
		československá		maďarská		nemecká		ruská	
		%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.
Gelnica	28 663	63,10	17 189	1,40	395	31,40	8 545	0,40	110
Kežmarok	31 880	51,80	15 432	0,90	279	39,40	11 761	2,20	655
Levoča	26 753	85,40	22 036	1,40	372	4,60	1 177	3,90	1008
Poprad	27 857	75,40	19 961	1,60	418	19,80	5 259	0,40	99
Spišská Nová Ves	37 203	81,20	29 066	2,20	777	9,00	3 227	3,90	1 396
Spišská Stará Ves	9 378	80,50	7 145	0,30	29	1,80	162	13,40	1 192
Stará Ľubovňa	23 205	57,40	12 742	0,20	47	11,60	2 575	28,00	6 228
Spišské okresy	184 949	69,80	123 571	1,30	2 317	18,50	32 706	6,00	10 688
Slovensko	3 329 793	72,10	2 345 909	17,60	571 988	4,50	147 501	2,80	91 079

Z tabuľky je zrejmé vyššie percento príslušníkov nemeckej národnosti. Na Spiši tvorili Nemci až 18,5 percent obyvateľstva, pričom najviac (vyjadrené percentuálne) ich žilo v okrese Kežmarok (39,4%), Gelnica (31,4%) a Poprad (19,8%).

Spiš bol oddávna jedným z troch nemeckých ostrovov na Slovensku.[2] Nemecké obyvateľstvo sa tu usadilo pred vyše 700 rokmi a odvtedy prešlo zložitým sociálnym i nacionálnym vývojom. Majetné vrstvy a inteligencia sa pomaďarčovali, chýbali kultúrne ustanovizne a postupne zanikali vlastné školy. Po roku 1918 sa jeho politická reprezentácia usilovala o zachovanie Uhorska a postavila sa proti tvoriacemu sa československému štátu. Je teda možné konštatovať, že vyhlásenie Československej republiky sa na Spiši nestretlo s nadšením medzi nemeckým a maďarským obyvateľstvom, ktoré bolo do roku 1918 politicky, spoločensky i kultúrne oporou uhorskej vlády. Z celkového počtu obyvateľov Spišskej župy sa temer jedna tretina nestotožnila s ideou vzniku Československa, pričom medzi nimi boli najvplyvnejšie osobnosti Nemcov, Maďarov a Židov.[3] Protičeskoslovenská orientácia medzi značnou časťou nemeckého obyvateľstva pretrvávala aj nasledujúcich rokoch, prakticky počas celého obdobia existencie predmníchovskej ČSR.

Už pred parlamentnými voľbami v roku 1920 vznikli pokusy o založenie politických subjektov. Z nemeckých strán si najskôr miestne organizácie vytvárala **Spišskonemecká strana** - ZdP (Zipserdeutsche Partei).[4] Táto strana však nevyvíjala činnosť ako samostatný politický subjekt, ale bola autonómnou organizáciou v rámci maďarských strán.[5] Koncom 20. rokov vznikla **Karpatonemecká strana** - KdP (Karpathendeutsche Partei), ktorá do politického života intenzívnejšie zasiahla až v polovici 30. rokov.

V tridsiatych rokoch prežívala nemecká menšina výrazné premeny. Najmä mladšia generácia sa začínala opájať víťazstvom Adolfa Hitlera v Nemecku. Henleinova a Karmasinova rétorika si na hornom Spiši síce nenašla očakávaný počet prívržencov, ale napriek tomu počet ich stúpenčov, najmä medzi mládežou, výrazne narastal. Predvolebná rétorika Sudetonemeckej a Karpatonemeckej strany sa niesla stále v znamení aktivistického postoja voči Československej republike a jej politike a zdôrazňovala, že obom stranám ide o zjednotenie Nemcov a pozitívnu prácu v rámci Československa. Takto takticky formulovaný program mal šancu stať sa príťažlivým pre mladú generáciu aj na Spiši.[6]

Parlamentné voľby roku 1935 priniesli nepopierateľný úspech Sudetonemeckej strany, a to sa odzrkadilo i v narastajúcej národnostnej eufórii Nemcov na Slovensku. Na Spiši obdržala KdP, ktorá kandidovala na kandidátke Sudetonemeckej strany 3568 hlasov, najviac, 1571 v kežmarskom okrese, najmenej - ani jeden - v Spišskej Starej Vsi.[7]

I napriek tomu, že v týchto voľbách nezískala KdP ani v jednom spišskom okrese viac hlasov ako

maďarské strany a Spišskonemecká strana,^[8] možno konštatovať, že voľby v roku 1935 dopadli pre tandem KdP/SdP na Slovensku úspešne. Výsledky volieb na Spiši prezentujú údaje v tabuľke 2.

Tabuľka 2: Výsledky volieb v roku 1935 na Spiši

Výsledky volieb na Spiši v roku 1935								
	okres Spišská S. Ves	okres Stará Eubovňa	okres Kežmarok	okres Poprad	okres Spišská N. Ves	okres Levoča	okres Gelnica	
1	849	3 389	1 529	2 510	1 683	2 041	1 288	13 298
2	142	384	764	1 546	3 512	817	2 209	9 374
3	150	233	530	616	778	187	587	3 076
4	101	229	1 626	1 255	573	762	2 620	7 166
5	203	628	133	57	165	163	495	1 844
6	-	1	267	159	35	6	212	680
7	2 807	3 158	4 709	3 621	7 552	6 247	2 062	30 156
10	60	185	627	291	412	572	217	2 364
11	38	837	3 495	1 516	1 426	744	2 393	10 449
12	-	232	1 571	559	298	121	787	3 568
13	-	1	20	14	23	6	7	71
15	-	-	29	5	5	4	10	53
16	82	1 213	70	44	275	101	313	2 100
	4 435	10 499	15 499	12 193	16 757	11 771	13 195	84 220

Zdroj: *Karpaten-Post*, 1. 6. 1935, č. 22, Die Wahlergebnisse.

Poznámky:

1- Republikánska strana zemedľského a malorolníckeho lidu (Agrárna strana); **2-** Československá sociálno-demokratická strana; **3-** Československá strana národno-socialistická; **4-** Komunistická strana Československa; **5-** Československá strana lidová; **6-** Nemecká sociálno-demokratická strana; **7-** autonomistický blok(Hlinkova slovenská ľudová strana, Slovenská národná strana, poľský menšinový nacionalistický prúd, autonomistický ukrajinský zväz); **10-** Živnostenská strana; **11-** Krajinská kresťansko-socialistická strana, Maďarská národná strana a Spišskonemecká strana; **12-** Sudetonemecká strana (na jej kandidátke kandidovala i KdP); **13-** Národní obec fašistická (Gajda) **15-** Hospodárska strana dlžníkov; **16-** Národné zjednotenie (Kramár)

Na sklonku roku 1935 sa KdP prakticky stala súčasťou Sudetonemeckej strany a Konrad Henlein sa stal predsedom Karpatonemeckej strany. Túto skutočnosť reflektovala aj zmena názvu strany na - „Karpatonemecká strana, predseda Konrad Henlein“. Strana sa tak fakticky stala počtom i významom iba príveskom značne silnejšej SdP. Funkcionári KdP si uvedomovali, že svoje pozície si mohli vydobýť iba vďaka pomoci Henleinovcov, a preto sa bez väčších problémov podriadili silnejšiemu partnerovi. Franz Karmasin, ktorý takto získal poslancový mandát a bol na Slovensku, zatiaľ iba neoficiálne, Henleinovým zástupcom, podával pravidelne každý polrok správy o svojej činnosti. V prvej informácii bolo ako hlavný cieľ činnosti uvedené zjednotenie nemeckého hnutia a v strede pozornosti zostal Spiš, doposiaľ ovládaný maďarskými stranami. Zo správy vyplynulo, že KdP mala na Slovensku v roku 1935 niečo viac ako 4 000 členov. Najviac, 1973 v oblasti stredného Slovenska, 1250 v Bratislave a okolí, na Spiši iba 557 a ani nie

tri stovky tvorili Nemci na Podkarpatskej Rusi.[9]

Úzka spolupráca oboch subjektov v nasledujúcom období našla odraz vo verejných vystúpeniach predstaviteľov oboch strán. Politická agitácia, akcentujúca nutnosť zjednotenia príslušníkov nemeckej minority, tak zosilnela aj v spišskom regióne.[10]

Henleinova cesta na Spiš v novembri 1936 vyvolala vlnu odporu zo strany promadarsky orientovaných spišských Nemcov. Jedným z dôvodov tohto postoja spišských Nemcov bol nielen stále silný spišský partikularizmus, ale ešte stále silné pozície Spišskonemeckej strany, hlavne medzi staršou generáciou.[11]

V nasledujúcich rokoch SdP/KdP boj o „srdcia a mysle“ slovenských Nemcov neustále stupňovala. Podnetom k rastúcej bojovnosti exponentov KdP a ich sudetonemeckých mentorov bol vývoj situácie v Európe. Nemecko podniklo kroky, ktoré boli v priamom rozpore s ustanoveniami mierových zmlúv, no európske mocnosti, predovšetkým Francúzsko, nezasiahli.[12]

V druhej polovici 30. rokov začalo dochádzať v rastúcej miere k prechodu členov Spišskonemeckej strany do Karpatonemeckej strany. Prejavovali sa tak dôsledky pôsobenia početnej skupiny učiteľov, pochádzajúcich zo Sudet, jednak v školskej výchove, a ďalej v rozsiahlej aktivite v kultúrnych, hospodárskych, politických a telovýchovných spolkoch. Školy, dediny a mestečká, kde bolo viacej učiteľov, sa čoraz viac prikláňali k nacionalistickému henleinovskému hnutiu.

Spočiatku šlo iba o mládež, neskôr začala k Henleinovi inklinovať aj staršia generácia. Pri prestupovaní členov ZdP do KdP sa popri politických momentoch odrážala i hospodárska a majetková stránka. Platilo, že majetok nachádzajúci sa v nemeckých rukách by mal byť zachovaný pre Nemcov. Každý, kto vstúpil do novej strany, sa musel týmto zásadám podrobiť a záväzne prehlásiť, že toto všetko dodrží. To však narážalo na odpor medzi príslušníkmi staršej generácie, ktorí by už svojim majetkom nemohli voľne disponovať a predať ho tomu, kto ponúkne viac.[13]

Podľa archívnych dokumentov existovala i v rámci ZdP skupina ľudí, ktorá mala za úlohu stranu vnútorne rozkladať. Dokazuje to i situácia v Levoči, kde „staršia generácia spišských Nemcov, príslušníkov strany ZdP, henleinovskej agitácii dosiaľ odoláva, existuje vraj v strane ZdP niekoľko tajných dôverníkov, majúcich za účel stranu ZdP rozleptávať.“ [14] Členom ZdP na dedinách nadávali do zradcov a učitelia na ľudových školách „systematicky pripravovali pôdu pre Henleinov smer.“ [15]

Noviny Spišské hlasy už koncom roka 1936 priniesli článok *O Henleinových výhladoch na Spiši*, v ktorom konštatujú, že aby si Henlein získal spišských Nemcov, ktorí ešte vždy držia s maďarskými kresťanskými socialistami, musel svojim vplyvom na ministerstve presadiť, že na Spiš boli ako profesori posielaní sudetskí Nemci, prívrženci Henleina, ktorí tam mali „preporod Zipserov z Maďarov na Nemcov aj životom urýchliť“.[16] Noviny ďalej uvádzali, že Henlein zápas o Nemcov na Spiši aj tak vyhrá, pretože mládež študujúca na nemeckých vysokých školách v Prahe a Brne bola „celá jeho“ a dokonca i na nemeckom gymnáziu v Kežmarku sú asi piati profesori prívrženci Henleina, a tak môžu pre neho získavať i stredoškolskú mládež.[17]

Prestupovanie členov ZdP do KdP dokazujú i zápisnice z verejných zhromaždení ZdP v mnohých spišských obciach. Ilustratívnym príkladom môžu byť členské schôdze v Spišskej Belej, kde sa dňa 8. mája 1938 malo rokovať o prestupe členov ZdP do KdP. Na schôdzu bol pozvaný aj tajomník strany KdP Karl Biehal, ktorý vo svojom príhovore propagoval vstup do strany KdP a hovoril o účeloch a cieľoch Henleinovej strany. Zdôrazňoval, že: „Nemci patria len pod jednu zástavu“.[18] Pretože asi polovica prítomných bola proti prestupu, bolo rozhodnuté usporiadať dňa 15. mája novú schôdzku, na ktorej malo byť o zmene členstva rozhodnuté tajným hlasovaním. Zišlo sa na nej len 32 členov. Z uvedeného počtu 25 hlasovalo za prestup do strany KdP, 5 hlasovalo proti a 2 lístky boli prázdne. Andorovi Nitschovi sa kládlo za vinu, že sa o svoju stranu málo staral, nijako neovplyvňoval na činnosť Kulturverbandu a Turnvereinu a nemal styky s mládežou.[19]

Situácia v niektorých spišských obciach v roku 1938

Za zmienku stojí situácia v **Poprade**, kde bol na čele strany ZdP a spolku „Deutscher Kulturverband“ starosta mesta Poprad Emmerich Varga.[20] Okrem týchto funkcií bol aj seniorom evanjelickej cirkvi. V Spišskonemeckej strane mal veľký vplyv a takmer všetci jeho prívrženci (skoro všetci boli i jeho cirkevníkmi) patrili do strany ZdP. Bol tvrdým odporcom henleinovho hnutia. Pre rôzne, s jeho funkciami súvisiace, záležitosti (väčšinou osobného a hospodárskeho rázu) si získal mnoho nepriateľov, ktorí

z pomsty voči nemu prestúpili do stany KdP, pričom poniektorí so sebou „strhli“ i svojich príbuzných a známych. Toho času, t.j. v máji roku 1938, ich v Poprade bolo asi 150 - 160. Väčšinou to boli mladí ľudia do 25 rokov.[\[21\]](#)

Vedenie strany KdP v Poprade tvorili tamojší predseda Gejza Klein, ďalej Rudolf Kleckner a Gustav Langer. Kleckner založil v Poprade spolok „Deutscher Turnverein Eiche“ pre obce Poprad, Velká, Spišská Sobota a Stráža. Spolok mal v máji 1938 asi 40 členov. Podľa správy Zemského četníckeho veliteľstva v Bratislave Rudolf Kleckner požiadal Emmericha Vargu, aby mu na spolkové účely požičal miestnosti v budove spolku Deutscher Kulturverband v Poprade, predstierajúc, že miestnosť potrebuje na konanie vzdelávacích schôdzí popradskej mládeže a dal Vargovi čestný sľub, že tieto stretnutia budú iba v rámci spolku Deutscher Kulturverband.[\[22\]](#)

Kleckner však Vargovu dôveru zneužil a na 14. apríla 1938 ohlásil na okresnom úrade v Poprade ustanovujúcu schôdzku pri príležitosti založenia spolku Deutscher Turnverein Eiche. Dňa 25. apríla 1938 sa zišlo asi 40 členov spolku a pod vedením Klecknera, za spevu nemeckých piesní, pochodovali a cvičili pozdrav, ktorý pozostával zo zdvihnutia pravej ruky a zvolania „Heil!“. 2. mája 1938 sa 32 členov združenia opäť zišlo za účelom cvičenia. Keďže spolok bez schválenia stanov vykonával nedovolenú spolkovú činnosť, bola schôdza na príkaz okresného úradu v Poprade rozpustená a jej účastníci nahlásení Okresnému úradu v Poprade kvôli priestupku proti verejnému poriadku. Na základe zákroku četníctva podal poslanec strany KdP Franz Karmasin sťažnosť na Zemské četnícke veliteľstvo v Bratislave.[\[23\]](#)

V **Spišskej Sobote**, vzhľadom na menší počet obyvateľstva nemeckej národnosti, nejestvovala organizácia strany KdP. Väčšia časť nemeckého obyvateľstva bola naklonená Spišskonemeckej strane. Mládež, ktorá sympatizovala s Karpatonemeckou stranou, sa jej akcií zúčastňovala v susedných obciach, v Poprade a Matejovciach. Nabádanie k aktivitám v KdP vychádzalo pravdepodobne z nemeckého gymnázia v Kežmarku, pretože práve študenti tohto gymnázia sa prikláňali ku strane KdP.[\[24\]](#)

V **Matejovciach** sa stali hlavnými organizátormi Karpatonemeckej strany učiteľ Július Viliam Polsz a Alexander Kaltenstein. Vzhľadom na to, že obyvateľstvo nemeckej národnosti v obci plne podporovalo Sociálnodemokratickú stranu a Spišskonemeckú stranu, bola činnosť Karpatonemeckej strany minimálna. V Matejovciach však pôsobili nemecké spolky Deutscher Kulturverband a Deutscher Turnverein. Keďže funkcionári uvedených spolkov boli prívržencami KdP, dalo sa usudzovať, že tieto spolky boli pod vplyvom Karpatonemeckej strany.

Hlavným organizátorom KdP v obci **Stráža** bol evanjelický farár Michal Holko, ktorý za pomoci mládeže nemeckej národnosti viedol medzi nemeckým obyvateľstvom akciu za účelom získavania nových členov KdP. Vzhľadom na malý počet obyvateľstva nemeckej národnosti v obci, tu nebola činnosť KdP obzvlášť pozoruhodná a obmedzovala sa len na získavanie členov.[\[25\]](#)

V **Milbachu** organizovali KdP učiteľ Edmund Nikelský a evanjelický kňaz Karel Nosko. Tí sa tzv. prihláškou snažili získať čo najviac členov, a preto doručovali prihlášky do domov obyvateľstva nemeckej národnosti. Podľa odhadov boli obyvatelia obce z 2/3 príslušníci Karpatonemeckej strany.[\[26\]](#) Podobne ako v obci Matejovce, aj v Milbachu pôsobil nemecký spolok Deutscher Kulturverband, ktorého vedúci činitelia, až na malé výnimky, patrili k príslušníkom KdP, takže i tu ovplyvňovala tento spolok Karpatonemecká strana.

V máji 1938 neexistovala v obci **Velká** ešte oficiálne založená KdP. Určitý počet nemeckých obyvateľov však prejavoval sympatie s hnutím Henleina. Podľa pozorovaní ich bolo asi 100, t.j. približne 1/3 Nemcov s právom voliť vo Velkej. Verejne pre henleinovo hnutie pracoval len Gejza Klein a učiteľ Adalbert Mock. Do obecných volieb nechcela KdP kandidovať pod svojim názvom, ale pre nemeckých voličov chcela postaviť iba jednu kandidátku pod názvom „Deutsche Partei“. Z jej strany to bol taktický manéver, aby pre novú kandidátku získala „starých príslušníkov strany ZdP, resp. odporcov strany KdP a tiež aby takto zakryli pravú tvár svojho smýšľania pred verejnosťou a úradmi.“[\[27\]](#)

Učiteľ Viliam Weber a roľník Johan Kozempel, hlavní organizátori KdP v **Novej Lesnej**, sa podobne ako v Milbachu a Stráži, usilovali získať čo najväčší počet nových členov pre svoju stranu prostredníctvom doručovania prihlášok. Tak ako v Milbachu, i v Novej Lesnej boli 2/3 nemeckého obyvateľstva príslušníkmi KdP. Činnosť Karpatonemeckej strany v Novej Lesnej smerovala k získaniu čo najväčšieho počtu voličov, aby v prípade obecných volieb sa strana stala rozhodujúcou v obci.

Hlavnými organizátormi Karpatonemeckej strany vo **Velkom Slavkove** sa stali evanjelický duchovný Géza Bergh, hostinský Eduard Hönigschmied a roľník Pavel Forberger. Taktiež chceli získať čo najviac

členov prostredníctvom doručovania prihlášok. Pôsobili tu i nemecké spolky, Deutscher Kulturverband a Jugendverein. Jugendverein bol však rozpustený a 7. mája 1938 utvorili prívrženci KdP telocvičný spolok Turnverein. Podľa zistení vo Veľkom Slavkove nemala KdP ešte veľa priaznivcov, ale agitáciou farára Bergha medzi mládežou, mladí ľudia v stále väčšom počte vstupovali do jej radov.[28]

Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že Karpatonemecká strana si vypracovala určitý systém presviedčania mládeže. Zo skúseností bolo zrejmé, že starší ľudia sú „nespracovateľní“ prívrženci Spišskonemeckej strany. Organizačná činnosť KdP spočívala teda v rukách inteligencie, t. j. farárov a učiteľov. Ľudia bez výraznejšieho politického rozhľadu totiž ich vplyvu ľahko podľahli.

V tej dobe v **Spišskej Novej Vsi** organizácia KdP nebola, pretože Nemci na čele s poslancom A. Nitschom patrili k príslušníkom ZdP. Propagátorom henleinovského hnutia v Spišskej Novej Vsi sa stal advokát Martin Scholtz.

Vo **Vondrišli (Nálepkove)** organizácia KdP svojim vplyvom pôsobila na spolok Deutscher Kulturverband a Turnverein. Propagandu pre Karpatonemeckú stranu viedol učiteľ Arpád Keil, jeho brat senátor Zigmund Keil a učiteľ Karol Küfer.[29]

Nemecká menšina bola v obci **Spišské Vlchy** zastúpená len v malom počte, bez zjavného politického hnutia.

V **Gelnici** KdP nenašla výraznú podporu. Karolovi Biehalovi, tajomníkovi KdP v Kežmarku, bolo v Gelnici povedané, že „*tamojší Nemci nemajú nič spoločného so sudetskými Nemcami a že sú od Nemecka ďaleko.*“[30] Biehal tvrdil, že chápe ich konzervatívne stanovisko, ale súčasne poukazoval na Hitlera, ktorý tiež údajne nebol ríšskym Nemcom a toho času stál na čele nemeckého štátu.

Konzervatívne nemecké obyvateľstvo obcí **Podolíne**c a **Lomnička** sympatizovalo so stranou ZdP. Karpatonemeckú stranu nepodporovali. V Podolínci bol založený spolok Turnverein, k jeho vzniku vraj prispel zákaz členstva študentov v spolku Jugendverein.

V máji 1938 bola v **Levoči** založená organizácia KdP, ktorej existencia sa však dovtedy tajila. Na čele organizácie stál Dezider Hritz, údajný tajomník KdP. Do júna 1938 sa do KdP prihlásilo asi 45 členov, bývalých príslušníkov ZdP. Vedenie spolku Deutscher Kulturverband v Levoči mali v tom čase v rukách stúpenci ZdP. Nakoľko však počet členov KdP stúpne, nebolo možné v tom čase predpokladať, pretože lákavé podmienky, predovšetkým obnovenie nemeckého gymnázia v Levoči, boli v popredí záujmov i členov ZdP. Dôkazom toho, že obnovenie nemeckého reformovaného reálneho gymnázia v Levoči bolo záujmom i stúpencov ZdP svedčí i nasledujúci prípad. Spišský Nemeč Ladislav Huszty, ktorý o sebe tvrdil, že je viac Maďar ako Nemeč, na zasadnutí mestskej finančnej rady v Levoči predniesol okrem iného i požiadavku znovuzriadenia bývalého nemeckého gymnázia v Levoči, ktoré bolo roku 1935 zrušené.[31]

Väčšina stúpencov ZdP v tom čase odmietala Henleinovu agitáciu na Spiši, tvrdiac, že záujmy sudetských Nemcov sú celkom iné a pre spišských Nemcov nemajú význam.[32]

Vo februári 1938, v rámci cesty po Slovensku navštívili predstavitelia SdP/KdP na čele s Konradom Henleinom a Franzom Karmasinom aj Spiš. Podľa zápisnice z verejného zhromaždenia v Huncovciach K. Henlein rečnil o povinnosti každého Nemca prispieť k boju za práva nemeckého spoločenstva a akcentoval jednotu sudetských a karpatských Nemcov. Franz Karmasin vyjadril želanie získať nemecké obyvateľstvo na Slovensku pre politiku Karpatonemeckej strany. Paralelne s výzvami k jednote v boji za uvedené požiadavky, vedenie KdP i sudetskí politici pokračovali v útokoch na Spišskonemeckú stranu a v tomto kontexte kritizovali politiku maďarských menšinových strán na Slovensku i politiku maďarskej vlády voči príslušníkom nemeckej minority v Maďarsku.[33]

Tajomník Karpatonemeckej strany K. Biehal na zhromaždení KdP vo Vrbove vo februári 1938 vyhlásil, že: „*spišskí vodcovia tunajších Nemcov už nie sú v stave tunajších Nemcov viesť, mládeži patrí budúcnosť, jedine Karpathendeutsche partei môže nemecký ľud po správnych cestách viesť.*“ [34]

Trieštenie v radoch Spišskonemeckej strany ďalej pokračovalo. Cez letné mesiace roku 1938 sa pokúsili niektorí jej vodcovia zakladať osobitné kultúrne spolky, ktoré by boli nezávislé od bratislavského ústredia Kulturverband-u, ovládaného KdP. Sudetonemecká strana kládla obzvlášť dôraz na výchovu nemeckej mládeže v intenciách svojho politického a národnostného programu. Cieľom bolo pôsobiť na vývoj vnútorného presvedčenia mládeže výchovou, ktorá jej bola poskytovaná v organizáciách Deutscher Turnverein a ktorá bola riadená v zmysle ideológie SdP. Už v roku 1936, bolo úradmi zakázané, aby bola

školopovinná mládež členom týchto telocvičných hnutí.^[35] Podľa správy okresného četnickeho veliteľstva v Gelnici zaslanej Okresnému úradu v Gelnici z marca 1937, cvičila vo Švedlári v prázdnom dome, ktorý bol majetkom senátora Z. Keila, každý utorok a piatok mládež Deutscher Turnverein-u. Cvičení sa zúčastňovala i školopovinná mládež. Cvičiteľom bol učiteľ Bedřich Kölbel. V správe sa ďalej uvádza, že v spolku sú používané hackenkreuzlerské heslá a učiteľ Kölbel „*při každé příležitosti štve proti Čechům, Slovákům a vůbec proti demokracii a vychvaluje režim Hitlerův. Kölbel poslouchá rádiové zprávy z Berlína a tyto mezi občany ve Švedláru rozšiřuje.*“^[36] V hlásení četnickej stanice v Mníšku nad Hnilcom bolo uvedené, že v obci Švedlár „*velmi silno zakotvili*“ hitlerovské myšlienky. Tamojší Nemci si tam počínali „*zvlášť směle a drze, protože sa cítia byť sebou veľmi istí a bez patričného dohľadu bezpečnostných orgánov. Tak môžu vyvíjať rôznu protištátnu činnosť.*“^[37] Nedostatočný dohľad na počínanie švedlárskeho Nemcov sa však nedal pripísať na vrub četníctva v Mníšku nad Hnilcom. Tento obvod, ktorý mal len 6 četníkov, bol príliš veľký a patrili doň i obce Helcmanovce, Švedlár a Stará Voda s 5 505 obyvateľmi, z ktorých 3 583 bolo nemeckej národnosti (konkrétne Švedlár mal 1 800 obyvateľov, z toho bolo 1 584 Nemcov). Z toho dôvodu sa uvažovalo o zriadení četnickej stanice priamo vo Švedlári. Tá mala mať 4 četníkov (dvoch zo stanice v Gelnici a dvoch zo stanice Švedlár), ktorí by mohli účinnejšie čeliť protištátnej činnosti tamojších Nemcov. Zriadenie stanice vo Švedlári bolo nutné i z dôvodu obrany štátu, pretože obec Švedlár sa nachádzala v pohraničnom okrese, viedla tadiaľ trať a cesty, ktorými „*prochází a projíždí denně mnoho státu nebezpečných individuí, aniž by byly bezpečnostními orgány kontrolovány nebo zadrženy.*“^[38]

Podľa správy Krajského úradu z mája 1938 boli spolky „Deutscher Kulturverband“ a „Turnverein“ v tej dobe takmer úplne v rukách príslušníkov KdP. Centrály spolkov boli pod Henleinovým vedením a tajomníci ich odbočiek pracovali „ruka v ruku“ s politickým tajomníkom KdP K. Biehalom. Podľa správy „*Zemským vodcom Turnvereinu je posl. Karmasin. Okrskovým predsedom v Kežmarku bol priamo z ústredia dosadený Matej Nitsch z obce Rakús. I druhí funkcionári spolku sú volení len vtedy keď sú osvedčení príslušníci KdP. Opoziční sú vylučovaní ako zradcovia nemeckej veci.*“^[39]

Od jari 1938 bolo medzi obyvateľmi nemeckej národnosti na Spiši možné pozorovať stále výraznejšie „*nemecké národné uvedomenie*“^[40], ktoré sa prejavovalo na verejnosti tým, že mnohí nemeckí občania hovorili po nemecky i vtedy, keď boli oslovení v jazyku slovenskom, čo dovtedy nebývalo zvykom.

Možno konštatovať, že KdP ako organická súčasť SdP sa usilovala presadzovať aj na Slovensku henleinovskú taktiku. Henleinovci vyhlásili každého, kto „nešiel s nimi“ za zradcu. Na Spiši, ako aj inde, sa vyhrážali, sľubovali odplatu, pretože Hitler mal, podľa ich slov, už čo nevidieť Československo obsadiť. Pod týmto náporom, do ktorého sa zapájali aj kultúrne a turnerské spolky, počet členov KdP rýchlo rástol. V Bratislave mala KdP v polovici roka 1938 viac ako 7 500 členov. Z toho 1 200 vstúpilo do strany po anšluse Rakúska.^[41]

Už pred voľbami v roku 1938 sa Karpatonemecká strana verejne hlásila k národnému socializmu a na početných verejných zhromaždeniach k politike hitlerovského Nemecka.

Postupujúci konflikt medzi ZdP a KdP začal nadobúdať čoraz väčšie rozmery. Nemecké obyvateľstvo Spiša sa stalo objektom intenzívnej propagandy, výziev k jednote a nezriedka i otvorených vyhrážok. Spišskonemecká strana odolávala náporu svojho rivala už len s veľkými ťažkosťami. Aktivisti KdP sa zameriavali predovšetkým na príslušníkov mladej generácie. Následkom týchto okolností začala Spišskonemecká strana strácať na Spiši svoje tradične silné postavenie.

V máji a júni 1938 (konkrétne 22. a 29. mája a 12. júna) sa konali celoštátne obecné voľby. Na Slovensku boli voľby realizované v 2 831 z celkového počtu 3 481 obcí. Vo voľbách už KdP vystupovala ako reprezentantka prevažnej väčšiny slovenských Nemcov.

V čase Mníchovskej dohody už maďarskej orientácii zostala verná len časť spišských Nemcov. Vznik slovenského štátu a založenie Nemeckej strany (Deutsche Partei), dedičky KdP, ktorá sa stala jedinou politickou organizáciou oprávnenou zastupovať nemeckú minoritu na Slovensku, pripravili podmienky pre završenie etnoidentifikačných zmien prebiehajúcich v komunite spišských Nemcov v druhej polovici tridsiatych rokov.^[42]

Záver:

Karpatonemecká strana intenzívnejšie zasiahla do politického života až pred parlamentnými voľbami 1935, kedy sa stala regionálnou súčasťou Sudetonemeckej strany, na čele ktorej stál Konrad Henlein. Henleinova strana jej poskytovala všestrannú pomoc, od finančnej cez organizačnú, propagačnú, až po

pravidelné zázjazy svojich exponentov na Spiš. Po splynutí Karpatonemeckej a Sudetonemeckej strany začali henleinovci na Slovensku so systematickou organizačnou prácou, ktorej hlavný smer bol namierený proti vplyvu Maďarska a maďarských menšinových strán na slovenských Nemcov. Predmetom kritiky bola hlavne Spišskonemecká strana a jej promaďarská orientácia. V polovici tridsiatych rokov začal prestup členov Spišskonemeckej strany do Karpatonemeckej strany. Možno konštatovať, že KdP ako organická súčasť SdP sa usilovala presadzovať aj na Slovensku henleinovskú taktiku. Podobne, ako Henleinovci v českých krajinách, aj Karpatonemeckej strane na Slovensku sa v záverečnom období existencie ČSR podarilo ovládnuť väčšinu nemeckého obyvateľstva a neutralizovať vplyv Spišskonemeckej strany na Spiši.

The image of chosen municipalities in Spiš in the second half of 30th of 20th century with focus on activities of Karpathendeutsche Partei

Carpathian German Party hit the political life more intensively only before the parliamentary elections in 1935 when it became a regional part of Sudeten German Party with Konrad Henlein at its head. After the fusion of Carpathian German Party and Sudeten German Party the Henlein people began a systematic organisational work in Slovakia with the main aim arrayed against the influence of Hungary and Hungarian minority parties on Slovak Germans. The subject of the criticism was mainly Spiš German Party and its pro-Hungarian orientation. In the middle 1930's the conversion of Spiš German Party members to Carpathian German Party began. Let us say that Carpathian German Party as an organic part of Sudeten German Party also tried to promote the Henlein tactics in Slovakia. As well as the Henlein Party in Bohemia, Carpathian German Party managed to dominate most of German population in Slovakia and neutralize the influence of Spiš German Party in the final existence period of Czechoslovakia.

Príloha: Prihláška do Karpatonemeckej strany

<p><u>Opis.</u></p> <p>Karpathendeutsche Partei</p> <p>Vorsitzender Konrad Henlein</p> <hr/> <p>Beitrittserklärung.</p> <p>Ich Unterzeichnete/r/ erkläre mich hiemit zum Beitritte zur Karpatendeutsche Partei bereit und bitte um Aufnahme:</p> <p>Vor und Zunahme:</p> <p>wohnt:</p> <p>Letzte Post:</p> <p>Beruf: Geburtsjahr</p> <p>Empfohlen durch:</p> <p>. am 19</p> <p>Einzusenden an die zuständige Ortsgruppe, wo keine besteht, direkt an die Hauptstelle, Presburg.</p> <p>Hiemit bestelle ich die Wochenzeitung "Deutsche Stimmen". JA- NEIN. Bezugsgebühr vierteljährlich 10. Ktsch./Nichtgewünschtes ist zu streichen./</p> <p>-----</p> <p>Unterschrift</p>	<p>Für die Hauptstelle:</p> <hr/> <p>Bemerkungen der O.G.</p> <hr/> <p>Einzuteilen bei der O.G.</p> <hr/> <p>Raum für die Aufnahmemarke:</p>
---	--

Zdroj: ŠA Levoča, pobočka Poprad, f. OÚ Poprad, š. 52, č. 1065/38.

[1]Štatistický lexikón obcí v krajine Slovenskej. Praha : Ministerstvo vnútra a Štátny úrad štatistický, 1936, s. 17-18.

[2]Ďalšie dva „ostrovy“ nemeckého obyvateľstva boli Bratislava s okolím a územie tzv. Hauerlandu (oblasť okolo Kremnice, Nitrianskeho Pravna a Handlovej).

[3]Napríklad v Spišskej Belej bol pomer obyvateľstva, ktoré víťalo vznik nového štátu a obyvateľstva, ktoré ho odmietalo, jedna k jednej. Pritom však Nemci a Židia mali dominantnejšie hospodárske i politické postavenie ako Slováci, a teda aj rozhodujúcejší vplyv. KOLLÁROVÁ, Zuzana (Ed.). *Spišská Belá*. Prešov : Universum, 2006, s. 157.

[4]Oficiálne sa konštituovala 20. marca 1920 v Kežmarku, ale ešte pred zakladajúcim zhromaždením vznikla 13. marca miestna skupina v Poprade a o deň neskôr aj v Spišskej Sobote. Ako najdôležitejšia úloha strany bola uvádzaná „ochrana záujmov spišských Nemcov, a to v politike, spoločnosti, kultúre a hospodárstve“. *Karpathen-Post*, 24. 1. 1918, č. 4, Aufruf zur organisation einer Zipser Deutschen Partei.

[5]Spočiatku sa pripojila k maďarskej Krajinskej kresťansko-socialistickej strane a od roku 1925 bola súčasťou Maďarskej národnej strany. Keď sa tieto maďarské strany v roku 1936 zlúčili a vytvorili Zjednotenú maďarskú stranu, stala sa Spišskonemecká strana jej súčasťou.

[6]BOBRÍK, Miroslav. Nemecké telovýchovné hnutie Deutscher Turnverein na Spiši v rokoch 1918-1938. In: Švorc, Peter (Ed.). *Spiš v kontinuite času*. Prešov : UNIVERSUM, 1995, s. 183.

[7]Na Slovensku získala KdP 27 588 hlasov, na Podkarpatskej Rusi 1 533. SNA Bratislava, Policajné riaditeľstvo (ďalej PR), š. 246, č. Mat 71/10, Ergebnis der Parlamentwahlen vom 19. Mai 1935 in den deutschen Gemeinden der Slowakei und Karpathenrusslands.

[8]*Spišské hlasy* o výsledkoch volieb písali: „V prvom rade je ustálené, že maďarsko-nemeckú jedenástku volilo veľmi mnoho Slovákov. To je taký smutný a nenapraviteľný zjav, že človek nemôže ani pri písaní týchto riadkov nedať najavo svoje rozhorčenie. Fakt, že Slováci volili zčasti i maďarské strany je nezvratne dokázateľný.“ *Spišské hlasy*, 25. 5. 1935, č. 21, Volebné výsledky z hľadiska spišského.

[9]KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*. Bratislava : Veda, 1991, s. 102-103.

[10]GABZDILOVÁ, Soňa - OLEJNÍK, Milan. Od pozitivizmu k negativizmu - Karpatskonemecká strana v období predmníchovskej ČSR. In: *Historický časopis*, 2005, roč. 53, č. 3, s. 472.

[11]BOBRÍK, Miroslav. Nemecké telovýchovné hnutie Deutscher Turnverein na Spiši v rokoch 1918-1938. In: Švorc, Peter (Ed.). *Spiš v kontinuite času*. Prešov : UNIVERSUM, 1995, s. 183-184.

[12]GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa - OLEJNÍK, Milan. Transformácie kultúrnych hodnôt spišských Nemcov v závislosti na zmenách geopolitickej situácie na Slovensku. In: Dobiaš, D. - Gbúrová, M. - Mattová, I. *Medzikultúrny dialóg. Stav - kontexty - perspektívy*. Prešov : Universum, 2009, s. 328-329.

[13] Slovenský národných archív (ďalej SNA) Bratislava, fond: Krajský úrad (ďalej KÚ), č. kart. 261. Likvidácia ZDP a prestup celej strany do KdP.

[14] SNA Bratislava, KÚ, č. kart. 261. Ich mená však neboli uvádzané, pretože ich existencia nebola ešte v tom čase bezpečne preverená. Spišská nemecká strana - prestupovanie členov do KdP.

[15] SNA Bratislava, KÚ, č. kart. 261. Spišská Nemecká Strana - prestupovanie členov do KdP.

[16] *Spišské hlasy*, 21. 11. 1936, č. 47. O Henleinových výhladoch na Spiši.

[17] *Spišské hlasy*, 21. 11. 1936, č. 47. O Henleinových výhladoch na Spiši.

[18] Štátny archív (ďalej ŠA) Levoča, pobočka Poprad, Okresný úrad (ďalej OÚ) v Kežmarku 1923-1945, č. kart. 30, Spišskonemecká strana v Spišskej Belej - prestup do strany KdP.

[19] SNA Bratislava, KÚ, č. kart. 261. Spišská Nemecká Strana - prestupovanie členov do KdP.

[20] V tom čase sa ešte strane KdP nepodarilo do spolku Deutscher Kulturverband tak výrazne, aby v ňom získala rozhodujúci vplyv. ŠA Levoča, pobočka Poprad, OÚ Poprad, č. kart. 52, Činnosť strany KdP, prestupovanie členov zo strany ZdP.

[21] SNA Bratislava, KÚ, č. kart. 261. Spišská Nemecká Strana - prestupovanie členov do strany KdP.

[22] ŠA Levoča, pobočka Poprad, OÚ Poprad, č. kart. 52, Činnosť strany KdP, prestupovanie členov zo strany ZdP.

[23] SNA Bratislava, KÚ, č. kart. 261. Spišská Nemecká Strana - prestupovanie členov do strany KdP.

[24] ŠA Levoča, pobočka Poprad, f. OÚ Poprad, š. 52, č.j. 322/38. Karpathendeutsche Partei - činnosť.

[25] Prihláška je uvedená na konci článku.

[26] SNA Bratislava, f. KÚ, š. 261, č.j. 3822/V-38. Spišská Nemecká Strana - prestupovanie členov do strany KdP.

[27] ŠA Levoča, pobočka Poprad, f. OÚ Poprad, š. 52, č.j. 496-1/38. Činnosť strany Karpathendeutsche Partei - prestupovanie členov zo strany ZdP.

[28] ŠA Levoča, pobočka Poprad, f. OÚ Poprad, š. 52, č.j. 322/38. Karpathendeutsche Partei - činnosť.

[29] SNA Bratislava, f. KÚ, š. 261, č.j. 3822/V-38. Spišská Nemecká Strana - prestupovanie členov do strany KdP.

[30] SNA Bratislava, f. KÚ, š. 261, č.j. 3822/V-38. Spišská Nemecká Strana - prestupovanie členov do strany KdP.

[31] O tejto požiadavke priniesol zmienku i Kassai Ujság dňa 18. mája 1938. Uviedol to ako požiadavku „uskutočniť slobodnú a neobmedzenú kultúrnu samosprávu právne vymedzenú, napraviť škody spôsobené zavretím obchodných, národných a stredných škôl, najmä nemeckého reálneho gymnázia v Levoči, obnoviť obchodnú akadémiu tkalcovskú a kovorobnú školu, zriadiť hospodársku, drevársku, hostinskú a priemyselnú školu.“ Kassai Ujság, 18. 5. 1938.

[32] SNA Bratislava, f. KÚ, š. 261, č.j. 397/38. Spišská Nemecká Strana - prestupovanie členov do strany KdP.

[33] GABZDILOVÁ, Soňa - OLEJNÍK, Milan. *Od pozitivizmu k negativizmu*, s. 478.

[34] ŠA Levoča, Štátne zastupiteľstvo (ďalej ŠZ) v Levoči, Nst III. 42/30. Správa o zhromaždení strany Karpathendeutsche Partei vo Vrbove.

[35] V niektorých organizáciách DTV bol zavedený tzv. „árijský paragraf“. Tento vylučoval z turnerského telocvičného hnutia židovské obyvateľstvo ŠA Levoča, f. OÚ Kežmarok, š. 20, č. 73771/1936 prez. SdP - výchova mládeže.

[36] ŠA Levoča, pobočka Spišská Nová Ves, f. OÚ Gelnica, š. 52, č. 2956/1937 prez. KdP - obvodná konferencia vo Švedlári.

[37] ŠA Levoča, pobočka Spišská Nová Ves, f. OÚ Gelnica, š. 52, č. 2956/1937 prez. KdP - obvodná konferencia vo Švedlári.

[38] ŠA Levoča, pobočka Spišská Nová Ves, f. OÚ Gelnica, š. 52, č. 2956/1937 prez. KdP - obvodná konferencia vo Švedlári.

[39] SNA Bratislava, f. KÚ, š. 261. Spišská Nemecká Strana - prestupovanie členov do KdP.

[40] SNA Bratislava, f. KÚ, š. 261, Spišská nemecká strana - prestupovanie členov do KdP.

[41] KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*, s. 121-122.

[42] GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa - OLEJNÍK, Milan. *Transformácie kultúrnych hodnôt spišských Nemcov*, s. 331-332.